

Obraz druhého: příklady z francouzských dějin (kontext a proměny)

Pavel Sitek

*Katedra antropologických a historických věd a Katedra románských jazyků, Fakulta filozofická,
Západočeská univerzita v Plzni,
pavelsitek@volny.cz*

Image of the Other: examples from the French history (context and transformations)

Abstract—Following text deals with the problems of relationships between the French society and 'the other'. The emphasis is put on the context and discourses of political elites during the 19th and 20th century that influenced the creations and the transformations of structured representations not only of 'the other' but also of 'itself'. 'The other' was connected to different menaces and anxiety about '(national) identity', with a cultural and social thread. In this article we propose three examples to demonstrate that perception of 'the other' changes during the time in dependence on the context.

Key Words—France, public discourses, alterity, 'the other', immigration, 19th and 20th century

I. „MY A ONI“

V KAŽDÉ společnosti a kultuře existovaly a budou existovat hranice mezi „my a oni“. Antropologie, která do centra reflexe umístila také jinakost, tak zůstává sociální vědou, která nabízí vědecké závěry nutné pro výklad a pochopení „současného světa“. Tento příspěvek nevychází z analýz primárních dat. Jde o určitou syntézu usilující o představení několika důležitých fenoménů z oblasti alterity na příkladu francouzské zkušenosti. Tento postup by měl v první řadě představit teoretické uchopení fenoménu jinakosti francouzským filosofem Paulem Ricoeurem a jeho interpretaci doplněnou o historický rozměr fenoménu „my a oni“. V druhé řadě, na vybraných příkladech ukázat v historické perspektivě proměny náhledu na toho „druhého“ na diskursivní úrovni. V řadě třetí by předcházejícím postupem mělo dojít k ilustraci vlivu veřejných diskursů na vytváření strukturovaných reprezentací toho „druhého“ a zároveň relativizovat zakořeněné stereotypy v oblasti imigračních otázek. Za čtvrté konečně se pokusím na takto vystavěném základě dojít k určitým generalizacím.

PŘÍSTUP K FENOMÉNU „TOHO DRUHÉHO“

Vztah k „druhému“, jak tvrdí J.-F. Bayart, autor publikace *Iluze identity* (Bayart 1996), je ve své podstatě

jedním z ustavujících momentů každé společnosti. (Bayart 2008: 205) Povaha fenoménu jinakosti a toho druhého jsou v centru řady antropologických, sociologických i historických výzkumů. V tomto článku je za základní východisko považováno uchopení tohoto fenoménu francouzským filosofem Paulem Ricoeurem. Z jeho závěru plyne, že v tradičním dialektickém rozdělení na „my a oni“ existuje hranice, která je svou povahou dvojí: „(...) vlastní já obsahuje jinakost [toho „druhého“, pozn. autora] do té míry, že ani jedno nemůže být promyšleno bez druhého, neboť jedno prochází druhým (...).“ (Ricoeur 2003: 14) Při interpretaci této citace vyplývá, že určité „já“, potažmo určité „my“ se definuje na základě určitých skutečností. Toto „já“, a tedy i „my“, jehož „já“ je součástí, je však zároveň definováno a vymezováno prostřednictvím toho „druhého“, tedy prostřednictvím „oni“. Při výzkumu, ať již určitého kolektivního „my“, nebo kolektivního „oni“, a určitých obrazů, ať již „sebe sama“, nebo obrazu „druhého“, je nezbytně nutné mít stále na paměti čtyři úrovně, které francouzský arabista a politolog Bruno Etienne shrnuje následujícími otázkami: *Jak vidím „druhého“?, Jak „druhý“ vidí mne?, Jak vidím sám sebe? Jak „druhý“ vidí sám sebe?* (Etienne 2007: 329)

DŮLEŽITOST KONTEXTU

Jelikož v předkládaném textu jsou prezentovány příklady obrazu „druhého“ z francouzských dějin, je nutné na základě výše uvedené krátké úvahy položit otázku, *kdo ve francouzském kontextu představuje kategorii „my“ a kdo „oni“*, konkrétněji: *kdo jsem „já“ a kdo ten „druhý“?* Odpověď nemůže být jednoznačná, neboť je jisté, že v určitém kulturně-společenském kontextu existuje velké množství „my“ a velké množství „oni“. Přesto, obecně lze říci, že zásadní kolektivní „my“ představuje ve francouzské společnosti my Francouzi, které se vymezuje vůči „oni“ přistěhovalci, kam jsou ale zároveň obvykle zahrnováni i potomci přistěhovalců, kteří často disponují francouzským státním občanstvím, a jsou tedy oficiálně také Francouzi. Přičemž, „oni“ je v kontextu několika posledních desítek let zosobněno přistěhovalci ze severní Afriky a jejich potomky, především pak Alžírany, jejichž přítomnost je významnou částí francouzského veřejného mínění vnímána jako problém.

Nicméně, „koncepce „druhého“, reflexe hranic daného „my“ a vztahy k druhému jsou, více než jakákoliv jiná problematika, spojené s historickou zkušeností (. . .).“ (Schnapper 1998: 24) To ve skutečnosti znamená, že v závislosti na historických podmínkách dochází k zániku starých a ke vzniku nových hranic. (Wihtol de Wenden 1996: 153) Vymezit přesně kategorii toho „druhého“, aniž bychom vymezili určitý historický moment, je velice komplikované, ne-li nemožné, neboť v průběhu času má kategorie toho „druhého“ velmi proměnlivý charakter. To logicky znamená, že před Alžírany a jejich potomky nutně toho „druhého“ zosobňoval někdo jiný.

Otázku, kdo byl také považován za „druhého“, se pokusím zodpovědět v následující části příspěvku, a to prostřednictvím tří příkladů z 19. století zasazených, s ohledem na možnosti rozsahu textu, do velice schematicky nastíněných kontextů, abych posléze představil současný stereotypní pohled na toho „druhého“. Především půjde o shrnutí popisu obrazu utvářeného na úrovni diskursů, jejichž držitelé byly především francouzské politické a intelektuální elity. Tedy obrazu jedinců, kteří obecně sloužili jako vědomý či nevědomý prostředek k vymezení a definování sebe sama; společenských, kulturních i geografických hranic. Obrazu toho, kdo byl vnímán, zobrazován a popisován především jako nebezpečí a hrozba.

II. VYBRANÉ PŘÍKLADY

19. STOLETÍ

Výchozím bodem reflexe je skutečnost, že diskursy šířící určité, specificky zabarvené reprezentace migrací vnímané jako problém, se ve francouzském veřejném prostoru objevily až v posledních dvou desetiletích 19. století. Tedy v době, kdy se území Francie plošně rozšířilo nejen národní vědomí, ale také vymezení cizinců vůči tomu, kdo byl považován nebo kdo se považoval za Francouze: „Imigrace se jako „problém“ objevila ve francouzských veřejných diskurzech mezi léty 1880–1900, tedy v době, kdy vstoupil do širšího povědomí rozdíl mezi cizincem a Francouzem.“ (Noiriel 2007b: 17)

Z této skutečnosti plynou následující otázky: *Kdo byl považován za toho „druhého“ před tím, než se v centru zájmu objevil cizinec? Kdo byl představován jako nebezpečný pro francouzskou společnost a sloužil jako vědomý či nevědomý nástroj vymezení sebe sama? V jakém kontextu byl tento obraz formován?*

NEBEZPEČNÝ VESNIČAN

19. století je období plné hlubokých transformací, kontinuit i diskontinuit vývoje francouzské společnosti, změn politických režimů či vzniku různých ideologických a myšlenkových proudů. Z tohoto komplexního momentu vybereme jen několik, pro náš výklad relevantních fenoménů. Za prvé jde o vývoj politické scény, který byl mezi lety 1814–1830 ovlivňován režimem první a druhé restaurace, v jehož čele stál nejprve král Ludvík XVIII.

(králem mezi lety 1814–1815–1824) a posléze Karel X. (1824–1830). [Samozřejmě s výjimkou takzvaných sto dní Napoleona Bonaparte (březen až červen 1815).] Je evidentní, že v závislosti na Velké francouzské revoluci vykristalizovala nová společnost, která teprve se značnými obtížemi hledala vhodné politické uspořádání. V čele s králem a dvoukomorovým parlamentem skládajícího se z Poslanecké sněmovny a Sněmovny pairů se z Francie měla stát konstituční monarchie. (Démier 2000: 17–77) Pro období restaurace je však příznačný politický režim navracející se k vládě zosobněné králem, který symbolizoval princip autority vycházející z královské tradice ve Francii, a odmítající suverenitu lidu. (Carpentier a Lebrun 2000: 267) Z řečeného plyne, že za vlády Ludvíka XVIII. se ve Francii zrodil velmi specifický politický režim, jehož politické elity usilovaly o vymazání symbolů revoluce (Furet 2007: 21–25), a tím také o návrat ke starému režimu (*ancien régime*). Přes tuto skutečnost je část vlády Ludvíka XVIII. (mezi lety 1815–1821) hodnoceno jako období liberální. (Furet 2007: 47)

Tendence směřující francouzskou společností ke starému režimu vrcholily za vlády králova bratra tedy Karla X., do něhož své naděje vkládaly ultraroyalisté, neboť představoval potencionální možnost podpory pro realizaci jejich plánů. Uskupení ultraroyalistů se formovalo od roku 1815 především z jedinců, kteří nesouhlasili s režimem Ludvíka XVIII. Postoje jim vlastní je směřovaly proti individualismu ve společnosti. Podporovali aktivity církve a tradiční rozdělení společnosti. Vyznávali ekonomický protekcionismus před liberalismem a zároveň se stavěli proti technickému pokroku transformující se společnosti. Mezi další charakteristiky tohoto proudu lze zařadit především zdůrazňování konzervativních hodnot (např. v oblasti náboženství či uspořádání společnosti) či podporou církve. Ultraroyalisté se zároveň snažili vyprofilovat svým patriotismem, a to především vůči liberálům a stoupencům Napoleona. Základní charakteristiky ultraroyalistického proudu učinily z ultraroyalistů extrémní pravici, která se během první fáze druhé restaurace pracovala k důležitým postům v administrativě, aby ovládla politický život ve 20. letech 19. století. (Démier 2000: 93–101) V podobném politickém ovzduší nebyl prostor pro chudší a neurozené vrstvy společnosti. V politickém režimu restaurace šlo především o to, aby byl lid udržen mimo politickou moc, mimo participaci na politickém životě. (Démier 2000: 78)

Za druhé, v období mezi lety 1789–1815 prošla francouzská společnost zásadními přeměnami. Vznikly nové politicko-spoločenské struktury, způsoby smýšlení, nové kolektivní i individuální identity, nové reprezentace. Přes drastické změny vyprovokované revolucí se však ukázalo, že uvnitř francouzské společnosti zůstaly různé nepřekonatelné hranice. (Charle 1991: 15–16)

Jiným důležitým rysem Francie počátku 19. století byl její především zemědělský charakter. Více než 80 % obyvatelstva žilo na venkově. Velká francouzská revoluce navíc značně přispěla k připoutání venkovského obyvatelstva k půdě, což způsobilo, že migrace mezi městy a

venkovem byly značně oslabeny. (Demier 2000: 38–44) To ve skutečnosti vedlo k izolaci venkova od života ve městě. Ke kontaktu mezi městem a venkovem pak přispívaly jen pracovní síly související s nárůstem francouzského průmyslu a částečné industrializace francouzské společnosti mezi lety 1815–1820. V rámci industrializace bylo totiž zapotřebí nových pracovních sil, které často pocházely právě z venkova. (Demier 2000: 83)

Závěrem můžeme říci, že s ohledem na uvedený kontext není nijak překvapivé, že v po-revoluční době byly v centru pozornosti elit nikoli cizinci, ale vesničané-zemědělci. V očích vzdělaných elit nepředstavovalo venkovské obyvatelstvo součást vzdělané „civilizace“. Pohrdání obyvateli z venkova bylo patrné především u pařížských elit. Vesničané byli popisováni jako rasa hlupáků, s nepochopitelným jazykem, jako lidé blížící zvířatům. (Noiriel 2007b: 54)

„NEBEZPEČNÝ“ DĚLNÍK

Režim restaurace byl svržen v revolučním roce 1830. Mezi zásadní podněty mimo jiné také patří i přijetí nařízení, která upravovala a zpříšňovala život ve veřejném prostoru (jako první byla zpříšněna kontrola tisku). Učiněné kroky postavily část veřejného mínění proti králi Karlu X. a jeho stoupencům. Především pak liberálně smýšlející novinářské elity, mladé studující jedince i dělníky, což vyústilo do revoluce, ke které došlo v červenci roku 1830 v průběhu takzvaných tří slavných dnů 28., 29. a 30. července roku 1830. Tato revoluce ve skutečnosti přinesla dominující postavení liberální buržoazie. (Carpentier a Lebrun 2000: 271) Z našeho pohledu je důležité, že v období červencové monarchie byla zviditelněna otázka sociálních problémů. (Demier 2000, Noiriel 2007b)

Je patrné, že opoziční hlasy vůči vlivu ultraroyalistů vycházely především od liberálů reprezentovaných především mladými lidmi, kteří se profilovali během první poloviny 20. let. Mladí liberálové pocházející nejčastěji ze středních vrstev společnosti byli značně pragmatičtí. Požadovali právní stát a reprezentativní vládu, která by disponovala nezávislostí na panovníkovi. Jejich myšlenky byly tedy namířeny proti stylu vlády Bourbonů, a nikoli konstituční monarchii jako takové. Stoupenci tohoto směru také usilovali o možnost svobodně a veřejně vyjadřovat své myšlenky a stanoviska. Jako prostředek jim pak sloužily především noviny *Le Globe* i *Le National*. (Demier 2000: 104–116)

25. července 1830 podepsal Karel X. čtyři nařízení, která měla například úplně zredukovat svobodu tisku. Někteří novináři, soustředění kolem Adolpha Thierse napsali protest proti zmiňovaným krokům, což zapůsobilo jako nepřímá výzva k revoluci. Mezi stoupenci změny a stávajícího režimu došlo ke střetům, které přerostly v revoluci. V ulicích Paříže byly stavěny barikády a docházelo k pouličním bojům. Přes různé lavírování stoupenců Karla X. a snahu nalézt určitý kompromis, který by panovníka udržel u moci, došlo k vítězství opozice nad represivními složkami režimu. (Demier 2000: 117–119)

Vedle změny politického režimu je důležité upozornit na skutečnost, že mezi lety 1815–1848 došlo v rámci industrializace k výraznému nárůstu počtu dělníků, především pak v Paříži. Mezi lety 1825–1845 je pak viditelně přesouvána pozornost z vesničanů na pařížské chudé, nejčastěji dělnické obyvatelstvo. Je evidentní, že ve 40. letech postupně kulminuje přesun pozornosti z vesničanů, jako těch „druhých“ a nebezpečných, na chudé obyvatelstvo, především pak na to pařížské. Otázka „divného“ vesničana samozřejmě stále existovala, ale již nebyla tolik v centru zájmu elit, neboť ji nahradily otázky spojené s dělníky a s hrozbou, kterou představují. S tímto přesunem pozornosti se zároveň začal rozvíjet zájem o sociální problémy chudých vrstev městského obyvatelstva. Toto téma bylo především v průběhu červencové monarchie téměř vsudypřítomné, neboť o sociální problémy začali projevovali zájem i někteří intelektuálové. Díky vydávání jejich knih byla poprvé sociální otázka uchopena v psaném textu a představena ve veřejném prostoru. Tento zájem o sociální otázky se odrazil například i v „krásné“ literatuře, kde nová generace spisovatelů reflektovala ve svých textech každodennost chudých vrstev. (Noiriel 2007b: 56–57)

Ve 40. letech byly ve francouzské společnosti jasně vyrýsované dva protipóly oddělené hranicemi. V očích dobových elit šlo především o to, že na jedné straně se nacházely „kulturní“ vzdělané elity, tedy ti co ve skutečnosti šířily diskursy o rozdělení společnosti. A na straně druhé ti, co ke vzdělání přístup neměli a byli tedy považováni za nekulturní, tedy nejprve vesničané-zemědělci a později chudé, dělnické obyvatelstvo z vybraných částí měst. Obě tyto společenské vrstvy byly elitami považovány za nebezpečnou hrozbu. Avšak již revoluce 1848 ukázala, že se z těchto nevzdělaných a nebezpečných vrstev společnosti staly vrstvy, které postupně dosahovaly určité míry vzdělání. Díky vzdělání, myšleno především čtení a psaní, se mohly chudé vrstvy společnosti částečně bránit proti veřejným diskursům elit a bojovat proti ponižujícím obrazům sebe sama v nich obsažených. (Noiriel 2007b: 59–61)

„NEBEZPEČNÝ“ ITAL

Francouzský historik Gérard Noiriel nahlíží na národnostní hnutí jako na zvláštní formu politické mobilizace. Z tohoto důvodu se zajímá především o jedince, kteří jej iniciovali, o argumenty, které byly používány (především historizující a jazykové), a dále se soustředí na to, jakým způsobem tito jedinci usilovali o dosažení svých cílů a uznání své pozice a svých požadavků. (Noiriel 2006: 75) I z tohoto důvodu hovoří o „integraci národa“ (Noiriel 2001, 2007a,b), která vstupuje do rámce naší interpretace, neboť další příklad pochází z období třetí francouzské republiky, jejíž existence je vymezena lety 1870–1940. Základní osu budování státu tvořil antiklerikalismus, tedy to, že republika byla především laická. Další, a snad i důležitější osou třetí republiky byl národnostní princip a podmínky pro realizaci „práv člověka a občana“.

V rámci „integrace národa“ musely republikánství a nově budovaná příslušnost k republice proniknout do smýšlení lidí a vytvořit základní hodnoty občanů. Základním nástrojem bylo školství, tedy prostředek pro „vštěpování“ (Bourdieu 1998) hodnot republiky mladým občanům. (Demier 2000, Sitek 2007) Republikánské elity počátku třetí republiky se domnívaly, že pro vytvoření jednotného národního státu je nezbytné začlenit i ty, kteří byli dlouho vyloučeni. (Noiriel 2001, 2007b, 2010) Samozřejmě, že šlo o chudší obyvatelstvo, o zemědělce, obyvatele venkova či dělníky, kteří byli po dlouhou dobu, jak jsme mohli vidět, vnímáni jako hrozba pro společnost.

Díky rozvoji písemné kultury, zvyšování gramotnosti obyvatel venkova, šíření denního tisku, který ještě v období druhého císařství byl čten především vzdělanou elitou, rozvoji železnice, která propojila Paříž i s nejvzdálenějšími místy Francie, mohly politické elity třetí republiky vytvořit nástroje, pro výše zmiňovanou „integraci“. Využily k tomu samozřejmě již zmiňovanou výuku, nebo dále také používání jednoho oficiálního jazyka, tedy francouzštiny, rozvoj poštovních služeb, vytvoření podmínek pro svobodu tisku, a jeho distribuci do celé Francie a všem společenským vrstvám. Tisk sehrál velice důležitou úlohu. Nejenže významně přispěl k začlenění všech vrstev společnosti do jednoho národního veřejného prostoru, ale také vytvořil určité stereotypy, které se etablovaly v kolektivních představách prostřednictvím šíření nenávisti vůči cizincům. Šlo především o definování toho, jací jsou Francouzi, Němci, tuláci, horníci, domorodci či vrazi. Specificky definované stereotypně zobrazované „postavy“ se ve skutečnosti objevovaly v příbězích založeném na stejném základu. Francouz byl prezentován jako hrdina, nebo oběť, zatímco cizinec jako agresor a primitivní divoch, což v představách čtenářů vytvářelo hranice mezi „my a oni“. (Noiriel 2010: 76–82) Tyto stereotypy, především pak negativní obraz nebezpečného a po smrti Francouzů lačnického „Itala s nožem“ zakořenili v 80. letech 19. století, tedy v průběhu hluboké ekonomické krize. (Noiriel 2010: 91) Tímto vývojem vznikl prostor pro imigraci vnímanou jako problém, neboť zosobněním toho „druhého“ se stal cizinec. Na přelomu století šlo především o levné pracovní síly z Itálie a Belgie, které pracovaly na území Francie. Nenávist vůči zahraničním dělníkům z Itálie pak krystalizovala především v 80. a 90. letech 19. století. (Noiriel 2007b, 2010)

Z určitého pohledu může být vyvrcholením této nenávisti masakr italských dělníků pracujících na solných polích poblíž města Aigues-Mortes, které se nachází na pobřeží Středozemního moře na jihu Francie. 17. srpna 1893 rozbouřený dav Francouzů usmrtil 8 italských dělníků a na 50 jich zranil. (Noiriel 2010: 9)

Mezi cizinci a francouzskými občany docházelo od 80. let 19. století k častým srážkám (v 80. letech jich bylo kolem 60, v 90. letech pak již kolem 100). (Noiriel 2010: 71) Tyto střety tak v posledních dvou desetiletích 19. století nebyly ve francouzské společnosti ničím neobvyklým. Výjimečnost střetů v Aigues-Mortes spočívá, mimo jiné, v tom, že všichni agresori disponovali francouzským

státním občanstvím a všichni napadení a usmrcení měli občanství italské. (Noiriel 2010: 71) Nicméně: osobní pohnutky ke spáchanému násilí sehrály také důležitou úlohu. Francouzský historik G. Noiriel, který jednu ze svých studií věnoval právě vraždám v Aigues-Mortes, používá koncept *socio-histoire*, který dává prostor „lidem z masa a kostí“ (Noiriel 2006). Z tohoto důvodu provádí hlubokou analýzu lokální společnosti města, aby pochopil, jakým způsobem došlo ke střetu mezi Francouzy a Italy, a jaké motivace agresorů vedly až ke smrti 8 Italů. S tímto rozměrem se však nespokojuje. Vyjadřuje názor, že tuto tragédii moderních francouzských dějin je nutné zařadit do kontextu procesu zdůrazněné „integrace francouzského národa“, kde se odrážejí i socio-historií preferované „vztahy na dálku“. (Noiriel 2010: 72) Důvodem výše uvedeného konstatování je, že komunitu v Aigues-Mortes – v době druhého císařství (1852–1870) nedotčenou „národní identitou“ – výrazně ovlivnily zásadní ekonomické, sociální i politické změny ve francouzské společnosti v průběhu 70. a 80. letech 19. století. (Noiriel 2010: 24) Jejich součástí byla právě i „integrace národa“, v jejímž rámci docházelo k i legitimizaci násilí, pokud bylo použito ve prospěch národního „my“. (Noiriel 2010: 87) To znamená, že k masakru v Aigues-Mortes došlo v klíčovém okamžiku konstruování francouzské „národní identity“¹. (Noiriel 2010: 257) *„Od 80. let 19. století stát započal doopravdy vstupovat do každodenního života občanů, buď přímo prostřednictvím institucí (peníze, právo, škola...), nebo nepřímo prostřednictvím tisku, který vytvářel příběhy, že Francouzi jsou hrdinové (nebo oběti). Ale integrace do národního státu ve francouzské společnosti probíhala velice různorodě. Z tohoto důvodu bylo užívání myšlenky národa velice odlišné v každém sociálním prostředí.“* (Noiriel 2010: 257)

20. STOLETÍ

„NEBEZPEČNÝ“ ARAB, SEVEROAFRIČAN, ALŽÍŘAN

Poslední příklad překračuje zpočátku definované otázky. V tuto chvíli se zaměřím na obraz, který ve francouzské společnosti výrazně zakořenil a dominuje do současnosti. V tomto smyslu jsou důležitá 80. léta, kdy se objevuje několik zásadních skutečností. Za prvé v průběhu 80. let se ukázalo, že v závislosti na proměnách francouzské společnosti postupně začala nejen v oblasti imigračních otázek vyvstávat nová témata, nové debaty a situace. Nové podmínky vedly k tomu, že politické elity nebyly na nově pokládané otázky připraveny odpovídat. Této situace pak využila krajní pravicová Národní fronta, která do centra své argumentace umístila právě imigraci a neschopnost vlád řešit situaci v této oblasti. (Wihtol de Wenden 2006a: 470) Za druhé, konkrétněji, kontext počátku 80. let rozšířil imigrační otázky o dvě nové úrovně. První souvisela s uzavřením hranic, neboť problémy způsobené nepropustností hranic Francouzské republiky zvýšily počet nelegál-

¹Více o přístupu k fenoménu „národní identity“ (Noiriel 2007a,b, Sitek 2009, 2010).

ních přistěhovalců. Druhou představuje téma² integrace přistěhovalců a jejich potomků do společnosti, která se stala ve skutečnosti na delší dobu dominujícím tématem imigračních otázek ve Francii. (Wihtol de Wenden 2006a) Za třetí, v roce 1981 nastoupil na post prezidenta François Mitterrand – první levicový prezident páté republiky, jehož mandát je vymezen lety 1981–1995. Při realizaci politického programu socialistů neměl Mitterrand zcela volnou ruku, neboť se francouzský politický systém setkal, a to hned dvakrát, s novou zkušeností, která se nazývá „*la cohabitation*“.³ Za čtvrté, v 80. letech dochází ve francouzském kontextu ke střídání pravicových a levicových vlád, a navíc imigrace v tomto období jasně vytyčovala hranice mezi oběma póly politického spektra. (Rémond 1996: 827) Uprostřed názorových rozdílů se tak nacházeli i přistěhovalci a přístup k nim, jako jeden z hlavních bodů ideologických neshod. Pravo-levé střídání u moci se tak výrazně promítalo do imigrační politiky. Téměř každá nová parlamentní většina po usednutí do lavic Národního shromáždění představila svou vizi a koncepci pro řešení imigračních otázek. Zde je důležité připomenout, že každá z těchto vlád, ať už levicová, nebo pravicová, se často vymezovala vůči svým předchůdcům z druhé strany politického spektra prostřednictvím navrhovaných řešení, z nichž některá bych označil za „úplně“ nová, jiná naopak za „staronová“ a prezentovaná jako „úplně“ nová. V každém případě se přijatá opatření nejčastěji týkala podmínek vstupu, pobytu, práce na území Francie nebo získávání státního občanství. Neschopnost vlád nabídnout určitá řešení a přijatá rozhodnutí, která byla často nejistá a kontraproduktivní, vytvořila ve veřejném mínění prostor pro vzestup krajní pravicové strany. Ta obnovila nacionalistické diskursy a postavila svou argumentaci především na nebezpečnosti přistěhovalců, kteří ohrožují francouzskou „národní identitu“. Takto strukturovaná argumentace zajistila Národní frontě značný úspěch na francouzské politické scéně. Navíc diskursy Národní fronty významně přispěly k vytvoření obrazu „druhého“, kterým se stal Arab, Severoafričan, Alžírčan. (Weil 2004a, Wihtol de Wenden 2006a, 2007) Za páté, Francie od poloviny 70. let procházela obdobím, které bylo charakteristické především reprezentací přítomnosti jako konce ekonomické konjunktury („třicet slavných let“) a příchodu „krize“, ostatně jako u předcházejících příkladů v období po Velké francouzské revoluci, krizi ve 40. letech, či 80. až 90. letech 19. století.

Tyto okolnosti vedli k prosazení se Národní fronty (FN), která byla založena v roce 1972. Až do roku 1983 se tato strana ucházela o přízeň voličů a jejich hlasy s velkým neúspěchem. (Winock 2003: 282) Situace se postupně změnila a Národní fronta si získala část veřejného mínění, a to v kontextu ekonomické a hospodářské krize, velkého nárůstu nezaměstnanosti a sociálních problémů, které byly doprovázeny rasistickými postoji vůči přistěhovalcům či nových otázek v oblasti imigrace, na které politické elity

nebyly schopné nalézt odpovědi. Ve své rétorice nabízela FN „vysněnou a ideální Francii“, která, dle Le Penova argumentace, je bez přistěhovalců. Hlavní argumentace FN tak ve skutečnosti spočívala v jakési výměně hlasů za to, že Národní fronta se postará o odchod imigrantů. Le Pen se zaměřil především na neevropské imigranty, kteří byli v lepenovské rétorice zodpovědní za ohrožení Francie. (Noiriel 2007b: 626) Náhled FN přilákal do volebního tábora především ty voliče, kteří byli určitým způsobem zasaženi postupující krizí. V jejich očích Le Pen představoval politika, který vystihuje jejich mínění o důvodech vlastního neutěšeného stavu. Šlo především o voliče, kteří věřili, že je možné jednoduchými prostředky vyřešit komplikovanou situaci. (Rémond 1995: 768) Na úspěchu FN nesou velký podíl také média, především televize a rádia, která dávala Le Penovi dostatek prostoru a času na obhajobu svých myšlenek, nebo nadsazeně informovala o některých skutečnostech, neboť od roku 1984 Le Pen představoval na televizním trhu produkt, který dokázal zajistit vysokou sledovanost, protože veřejné mínění projevovalo o Le Penovy názory velký zájem. Při svých vystoupeních se Le Pen identifikoval s diváky, neboť hovořil o společných problémech v první osobě množného čísla, tedy o problémech „nás Francouzů“. (Noiriel 2007b: 627)

Je evidentní, že právě v 80. letech 20. století získala jinakost opět silnou negativní konotaci a hranice mezi „my a oni“ začala nabývat výraznějších rozměrů. Po tomto zlomu byl ten „druhý“ umístěn, za značného přispění Národní fronty a médií, do centra prožívané krize. Tato skutečnost byla a je násobená tím, že u „druhého“ byly patrné hluboké sociální problémy, jako masivní nezaměstnanost. Přistěhovalci se tak v kolektivních představách stali příčinou „krize“. Pracovní síly ze zahraničí, především však ze severní Afriky, které byly veřejně negativně označovány, začaly být spojovány s obavami o národní identitu, s kulturní a sociální hrozbou.

III. ZÁVĚR

Na prvním příkladu jsme mohli vidět, že v kontextu po-revoluční a po-napoleonské doby byli v centru pozornosti elit především vesničané-zemědělci, kteří pro „civilizované“ elity nepředstavovali součást vzdělané „civilizace“ a byli vnímáni téměř jako „ne-lidé“. Na druhém příkladu bylo zjevné, že ve 40. letech byla hranice mezi „kulturními a nekulturními“ jedinci jasně vymezena s tím ovšem, že v centru pozornosti bylo především chudé, hlavně pak to pařížské dělnické obyvatelstvo. Třetí příklad nám ukázal, že v kontextu víceméně stabilizované třetí republiky a v kontextu budování a šíření národnostního povědomí se do centra pozornosti dostali cizinci, především pak zahraniční pracovní síly z Itálie ale i Belgie, které do Francie migrovaly za prací. Konečně ve čtvrtém příkladu bylo evidentní, že v 80. letech 20. století získala po období prosperity jinakost opět silnou negativní konotaci a hranice mezi „my a oni“ začala opět nabývat výraznějších rozměrů. Za značného přispění Národní fronty a médií byl ten „druhý“ opět umístěn do centra prožívané krize

²V sociologickém slova smyslu. Viz (McCombs 2009).

³Kohabitace: jde o nutnou spolupráci prezidenta a premiéra, z nichž každý náleží k jinému politickému spektru.

a obav z budoucího vývoje. Tím „druhým“ se pak staly pracovní síly ze zahraničí, především však ze severní Afriky. Severoafričané byli veřejně negativně označováni a začali být spojováni s obavami o „národní identitu“ a spojení s kulturní a sociální hrozbou. Nastíněné příklady se zdají být velmi rozdílné a zdánlivě nemají nic společného. Nicméně při pozornějším pohledu nacházíme určité podobnosti, které mohou relativizovat představy o tom „druhém“. Pokud bych se pokusil tyto podobnosti zobecnit, učinil bych následující tři generalizace.

1) PŘESUN POZORNOSTI DLE DOBOVÝCH VÝZEV

V prvé řadě jde o přesun pozornosti na různé jedince, vrstvu či skupinu obyvatelstva v daném historickém momentu. To ve skutečnosti znamená, že obraz „druhého“ se ve společnosti mění dle dobových výzev, jež jsou určovány mnohými faktory (například v závislosti na politických rozhodnutích, politicko-mediálních diskurzech, transformací společnosti, ekonomických otázkách i mezinárodním kontextu). Z různých důvodů jsou pak v centru pozornosti vždy různí jedinci nebo skupiny, kteří „disponují“ určitou jinakostí a na které je v závislosti na rozličných motivacích ve veřejných diskurzech zaměřována pozornost.

2) DLOUHODOBÁ ČASOVÁ PERSPEKTIVA A KONTEXT

Druhé zobecnění souvisí a navazuje na první. Je totiž nutné vidět, že v dlouhodobé časové perspektivě se ukazuje, že negativní stereotypy toho „druhého“ byly v kolektivních představách spojovány, mimo jiné, také s vesničany, dělníky pak také Italy, ale i Poláky, Španěly nebo s Portugalci, kteří se ve vybraných obdobích také objevovali na předních stranách tisku a v projevech politických elit, neboť jejich kultura se zdála být „integrační překážkou“ stejně tak, jak je vnímán například islám v současnosti. To za prvé znamená, že v oblasti „druhého“ otázky stejného rázu přetrvávají, avšak vždy jsou dle dobových výzev přenášeny na jiné skupiny obyvatelstva v jiných souvislostech, kde se v různých kontextech objevují a propojují otázky náboženské, otázky spojené s politickými výzvami či sociálními problémy. Za druhé pak v rámci těchto otázek z různých důvodů dominují vybraná témata. Tato témata, respektive způsob jejich uchopení a prezentace, se zásadně odrážejí na povaze představ o přistěhovalectví a podílejí se na transformacích strukturovaných reprezentací toho „druhého“. V tomto bodě se ukazuje, že náhled na jedince odjinud se v časové perspektivě mění a přistěhovelec má jiné atributy, a to pod vlivem kontextu. To zároveň znamená, že nejen při zkoumání imigračních otázek, ale také v politické praxi by neměl určitý stereotyp toho „druhého“ v daném období sloužit jako východisko pro reflexe či praxi, neboť je zatížen velmi zkreslenými kolektivními i individuálními reprezentacemi prožívané reality.

3) KDO JE TO TEN DRUHÝ?

Na obecné úrovni bych se odvážil vyjádřit myšlenku, že ve skutečnosti jde stále o někoho, kdo je jiný, s odlišnými vlastnostmi, původem, kulturou, barvou kůže atd. Tedy jedinec či skupina, který/á je velice důležitý/á v procesu „uznání“ a identifikací, avšak jehož/jíž přítomnost se v kontextu určité krize jeví jako velmi komplikovaná, nebezpečná, nechtěná.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] BAYART, J-F. 1996. *L'illusion identitaire*. Paris: Fayard.
- [2] BAYART, J-F. 2008. Comparer en France. Petit essai d'autobiographie disciplinaire. *Politix. Revue des sciences sociales du politique* 83: 203–208.
- [3] BOURDIEU, P. 2001. *Langage et pouvoir symbolique*. Paris: Fayard.
- [4] CARPENTIER, J. a LEBRUN, F. 2000. *Histoire de France*. Paris: Le Seuil.
- [5] DEMIER, F. 2000. La France du XIXe siècle: 1814–1914. Paris: Le Seuil.
- [6] ETIENNE, B. 2007. Représentations médiatiques et discours politique sur l'étranger immigré. in *Immigrances. L'immigration en France au XXe siècle*. Ed. Stora, B. a Temime, E. Paris: Hachette.
- [7] FURET, F. 2007. *Francouzská revoluce II. Ukončit revoluci. Od Ludvíka XVIII. po Julese Ferryho. (1815–1880)*. Praha: Argo.
- [8] McCOMBS, M. 2009. *Agenda Setting. Nastolování agendy: masová média a veřejné mínění*. Praha: Portál.
- [9] MILZA, P. a BERSTEIN, S. 2006. *Histoire de la France au XXe siècle. De 1974 à nos jours*. Bruxelles: Éditions Complexe.
- [10] NOIRIEL, G. 2010. *Le massacre des Italiens. Agues-Mortes, 17 août 1893*. Paris: Fayard.
- [11] NOIRIEL, G. 2007a. *A quoi sert „l'identité nationale“*. Marseille: Agone.
- [12] NOIRIEL, G. 2007b. *Immigration, antisémitisme et racisme en France (XIXe–XXe siècle). Discours publics, humiliation privées*. Paris: Fayard.
- [13] NOIRIEL, G. 2006. *Introduction à la socio-histoire*. Paris: La Découverte.
- [14] NOIRIEL, G. 2001. *État, nation et immigration*. Mesnil-sur-l'Estrée: Gallimard-Folio.
- [15] NOIRIEL, G. 1988. *Le creuset français. Histoire de l'immigration XIXe–XXe siècle*. Paris: Seuil.
- [16] RÉMOND, R. 1996. *Le XXe siècle. De 1918 à 1995*. Paris: Fayard.
- [17] RICOEUR, P. 2003. *Soi-même comme un autre*. Paris: Le Seuil.
- [18] RICOEUR, P. 2005. *Parcours de la reconnaissance*. Mesnil-sur-l'Estrée: Gallimard-Folio.
- [19] SCHNAPPER, D. 1998. *La relation à l'Autre. Au coeur de la pensée sociologique*. Paris: Gallimard.
- [20] SITEK, P. 2010. Francie a její celonárodní debata o národní identitě. *Mezinárodní politika* 34 (3): 33–35.
- [21] SITEK, P. 2009. Francouzská krajně pravicová Národní fronta a imigrační otázky v kontextu „krize“. *Mezinárodní politika* 33 (3): 25–28.
- [22] SITEK, P. 2007. Koloniální diskurs třetí francouzské republiky a jeho současné rezonance. in *Veselé tropy*. Ed. Lenk, L. a Svoboda, M. 2007. Praha: Dokořán.
- [23] SITEK, P. 2006. K problematice imigračních otázek ve Francii. *Český lid, Etnologický časopis* 93 (4): 349–364.
- [24] WEIL, P. 2004a. *La France et ses étrangers. L'aventure d'une politique de l'immigration de 1938 à nos jours*. Mesnil-sur-l'Estrée : Gallimard-Folio.
- [25] WEIL, P. 2004b. *Qu'est-ce qu'un Français?* Mesnil-sur-l'Estrée: Gallimard-Folio.
- [26] WIHTOL DE WENDEN, C. 2007. Une histoire des banlieues: la fabrique des territoires urbains. in *Sortir des banlieues*. Ed. Wihtol de Wenden, C a Body-Gendrot, Sophie: 2007. Paris: nepublikovaná verze.
- [27] WIHTOL DE WENDEN, C. 2006a. Une logique de fermeture doublée de la question de l'intégration. in *Histoire des étrangers et de l'immigration en France*. Ed. Lequin, Y. Paris: Hachette.
- [28] WIHTOL DE WENDEN, C. 2006b. L'intégration des populations musulmanes en France, trente ans d'évolution. in *Histoire de l'Islam et des musulmans en France du Moyen Age à nos jours*. Ed. Mohammed Arkoun. Paris. Albin Michel.

- [29] WIHTOL DE WENDEN, C. 1996. L'Autre au quotidien. in *L'Autre: études réunies pour Alfred Grosser*. Ed. Badie, B. a Sadoun, M. 1996. Paris: Presses de Sciences
- [30] WIHTOL DE WENDEN, C. 1995a. France: les mirages de l'immigration zéro. in *L'Europe et toutes ses migrations*. Ed. Wihtol de Wenden, C. a de Tinguy, A. Bruxelles: Éditions Complexe.
- [31] WIHTOL de WENDEN, C. et al. 1994. *Au miroir de l'autre. De l'immigration à l'intégration en France et en Allemagne*. Paris: Cerf.
- [32] WIHTOL DE WENDEN, C. 1994. Le cas français. in *Au miroir de l'autre. De l'immigration à l'intégration en France et en Allemagne*. Ed. Wihtol de Wenden et al. Paris: Cerf.
- [33] WINOCK, M. 2003. *La France politique. XIXe-XXe siècle*. Paris: Le Seuil.

*Příspěvek je písemnou verzí přednášky, která zazněla na 6. mezinárodní studentské konferenci AntropoWebu podpořené ZČU v Plzni v rámci projektu SVK-2010-006. Publikace textu byla podpořena ZČU v Plzni v rámci projektu SGS-2010-019.